

Тема 4. ФОРМУВАННЯ БІБЛІОТЕЧНОГО ФОНДУ ЯК ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ЦИКЛ

План

1. Основні процеси формування бібліотечного фонду.
2. Моделювання бібліотечного фонду.

Література

До першого питання

1. Бодяк О. Формування бібліотечно-інформаційних ресурсів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського: сучасний стан та перспективи розвитку / О. Бодяк // Наук. пр. Нац. б — ки України ім. В. І. Вернадського. — Київ, 2013. — Вип. 38. — С. 74 — 87.

2. Васильченко Н. П. Закономерности и принципы формирования библиотечных фондов / Н. П. Васильченко // Науч. и техн. б — ки. — 1992. — № 6. — С. 3 — 6.

3. Гапченко П. Б. Історія формування фондів Національної Парламентської бібліотеки України у 1866 — 1917 рр. (за результатами пушкової роботи) / П. Б. Гапченко // Історія бібліотечної справи в Україні: зб. наук. праць. — Вип. 1. — Київ, 1995. — С. 41 — 46.

4. Залізник Л. В. Формування та організація фонду (до 78 — річчя Національної історичної бібліотеки України) / Л.В. Залізник // Зб. матеріалів Всеук. наук. — практ. конф. до 75 — річчя засн. Нац. іст. б — ки України, м. Київ, 2 — 3 жовт. 2014 р. — Київ, 2014. — С. 47 — 52.

5. Кунанець Н. Формування фондів наукових книгозбірень Львова шляхом книгообміну в кінці ХІХ — на початку ХХ століття / Н. Кунанець // Бібл. планета. — 2011. — № 2. — С. 17 — 19.

6. Лямець А. Особливості формування фондів депозитарних бібліотек ООН / А. Лямець, І. Лавриненко // Вісн. Кн. палати. — 2015. — № 5. — С. 15 — 18.

7. Скавринський П. С. З історії формування фонду бібліотеки Російської академії наук українськими книгами / П.С.Скавринський // Бібліотечне краєзнавство в культурному просторі України: зб. матеріалів Всеукр. наук. — практ. конф., м. Київ., 20 листоп. 2013 р. — Київ, 2014. — С. 180 — 195.

8. Стрішенець Н. В. Наукова комунікація як елемент управління фондом / Н. В. Стрішенець // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. — 2009. — № 3. — С. 66 — 69.

9. Супрунець Н. Формування і використання фонду україніки в бібліотеках Донецької області (1997 — 2006рр.) / Н. Супрунець // Бібл. Форум України. — 2008. — № 3. — С. 14 — 16.

10. Харченко Н. До проблеми формування державного фонду «Медична Україніка» / Н. Харченко, Л. Правоторова // Наук. пр. Нац. б — ки України ім. В. І. Вернадського. — Київ, 2007. — Вип. 17. — С. 35 — 38.

11. Хромець М. Управління та регулювання процесу формування бібліотечно — інформаційних ресурсів / М. Хромець // Наук. пр. Нац. б — ки України ім. В. І. Вернадського. — Київ, 2010. — Вип. 27. — С. 274 — 280.

12. Чернуха Н. Особливості формування фонду іноземної літератури в сучасних умовах / Н. Чернуха // Наук. пр. Нац. б — ки України ім. В. І. Вернадського. — Київ, 2013. — Вип. 37. — С. 123 — 128.

13. Яковенко О. В. Якість формування фондів НБУВ як фактор повноти задоволення читацьких запитів на бібліотечні документи (1917 — 2000) / О. В. Яковенко // Наук. праці НБУВ. — Київ, 2001. — Вип. 7. — С. 172 — 181.

14. Яковенко О. Історичні аспекти формування фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / О. Яковенко // Наук. пр. Нац. б — ки України ім. В. І. Вернадського. — Київ, 2012. — Вип. 34. — С. 171 — 188.

15. Ясьмо В. Д. Історико — культурні фонди бібліотек України: проблеми формування і використання / В. Д. Ясьмо // Українська культура: минуле, сучасне та шляхи розвитку: зб. наук. праць. — Рівне, 1994. — С. 227 — 288.

До другого питання

1. Вараксіна Н. Моделювання як метод дослідження інформаційного ресурсу з питань педагогіки та психології / Н. Вараксіна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. — Київ, 2011. — Вип. 29. — С. 210-217.

2. Дригайло С. В. Газетный фонд НБУВ: формиование, моделирование и использование / С. В. Дригайло // Науч. и техн. б — ки. — 2012. — № 4. — С. 29 — 37.

3. Карпова Л. Деякі аспекти моделювання структури фондів національної бібліотеки / Л. Карпова, В. Матусевич // Наук. пр. Нац. б — ки України ім. В. І. Вернадського, Асоціація б — к України. — Київ, 2001. — Вип. 6. — С. 15 — 20.

4. Нешитовой В. В. Статистическое моделирование библиотечного фонда / В. В. Нешитовой // Науч. и техн. б — ки. — 2009. — № 12. — С. 36 — 46.

5. Самохіна Н. Ф. Модель обігу документів у бібліотечному фонді на основі закону Бредфорда / Н. Ф. Самохіна // НТІ. — 2004. — № 3. — С. 23 — 26.

6. Швецова — Водка Г. М. До питання про визначення головного елемента моделі бібліотечного фонду / Г. М. Швецова-Водка // Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки: Міжнарод. наук. конф.: тези доповідей, Київ, 8 — 10 жовт. 1996. — Київ, 1996. — С. 46 — 47.

1. Основні процеси формування

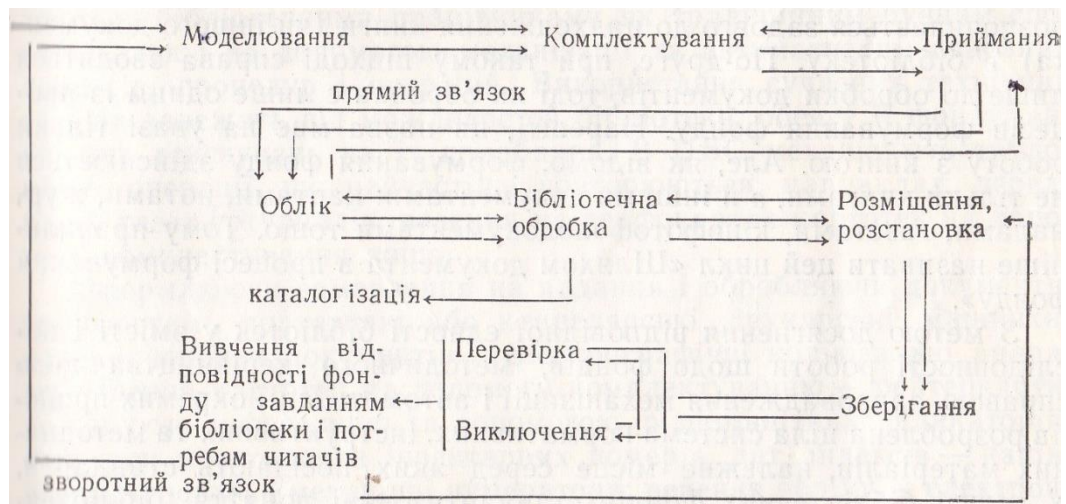
Кожна бібліотека проводить певну роботу з комплектування, упорядкування, підготовки до використання читачами, зі зберігання фонду, тобто — його формування. Формування бібліотечного фонду — це сукупність

процесів комплектування, організації та вилучення творів друку й інших документів, один з основних бібліотечних циклів, що здійснюється згідно з установленими правилами, і складається з ряду менших за обсягом процесів, процедур і операцій.

Важливість кваліфікованого виконання кожного процесу, що становить зміст формування бібліотечного фонду, підкреслена в Положенні про бібліотечну справу, де зазначено, що бібліотечні працівники зобов'язані дотримуватися існуючих правил обліку, зберігання та використання фондів бібліотек і несуть повну відповідальність за їх порушення.

Згідно з визначенням, технологічний цикл створення бібліотечних фондів розпочинається з процесу комплектування, котре має на меті забезпечення повноти відбору і оперативного придбання творів друку та інших документів. Відібрані за бібліографічними посібниками та куплені в книготорговельних установах твори друку та інші документи треба привести в стан, придатний для їх використання читачами, тобто прийняти, облікувати, технічно обробити, розмістити в приміщенні, яке відповідає певним нормам зберігання, розставити на полицях. З часом виникає необхідність вилучення з фонду деяких документів. Саме процеси комплектування, організації і вилучення документів забезпечують виконання головної мети формування фонду — досягнення відповідності величини та «кладу бібліотечного фонду завданням бібліотеки і потребам її читачів. Необхідність досягнення такої відповідності Ю. В. Григор'єв визначив як основний закон, що лежить в основі створення фондів бібліотек.

Блок-схема процесу формування бібліотечного фонду

Великі процеси (комплектування, організація, вилучення) та середні (моделювання, відбір, придбання, прийом, облік, зберігання фонду тощо) означають відповідний етап у роботі з фондом і складаються з цілого ряду процедур і операцій. Так, основу процесу прийому видань у фонд бібліотеки становить процедура їх звірення із супровідним документом, яка в свою чергу ділиться на ряд послідовних операцій: з'ясування наявності і правильності заповнення супровідного документа, перевірка фізичного стану кожної книги, звірення списку з картотеками замовлень, оформлення супровідного документа тощо.

Виділення процесів, процедур і операцій сприяє правильній організації і послідовному здійсненню роботи з формування фонду, дає можливість виконувати її в установленому порядку; аналізувати стан роботи щодо створення, упорядкування і зберігання фонду; вдосконалювати її шляхом упровадження механізації та автоматизації; диференціювати планування і нормування праці, правильно розподілити між бібліотечними працівниками різні етапи роботи тощо.

Технологічний цикл створення фонду обов'язково здійснюється в кожній бібліотеці, однак сукупність його процесів, процедур і операцій неоднакова в бібліотеках різної величини. У великих бібліотеках і в ЦБС він набагато складніший. При цьому прагнуть, щоб технологічний цикл із формування фонду був оптимальним, тобто найбільш доцільним в умовах кожної бібліотеки; прямоточним, тобто здійснювався в такій послідовності, щоб

документ у процесі приймання, обробки, обліку, видання читачам рухався б прямим шляхом без зигзагів і повернень. Він має бути ритмічним і рівномірним. тобто здійснюватися без небажаних перерв і прогалин; ущільненим і економічним, тобто слід, щоб процеси, процедури і операції здійснювалися у стислі строки з найменшими затратами сил і коштів. До недавнього часу цикл називався «Шляхом книги в процесі обробки». Але така назва вже не відповідає змісту і послідовності роботи з фондом. По-перше, тому, що робота із створення фонду розпочинається задовго до надходження книги (чи іншого документа) в бібліотеку. По-друге, при такому підході справа зводиться лише до обробки документів, тоді як обробка є лише одним із процесів формування фонду. Нарешті, ця назва має на увазі тільки роботу з книгою. Але, як відомо, формування фонду здійснюється не тільки книгами, а й іншими документами: картами, нотами, журналами, газетами, кінофотофонодокументами тощо. Тому правильніше називати цей цикл «Шляхом документа в процесі формування фонду».

З метою досягнення відповідної єдності бібліотек у змісті і послідовності роботи щодо фондів, методичного керівництва цією справою, запровадження механізації і автоматизації окремих процесів розроблена ціла система нормативних, інструктивних та методичних матеріалів, належне місце серед яких посідають стандарти. У галузі бібліотечних фондів стандартизовані поняття, бібліотечний фонд, система бібліотечних фондів, універсальний, багатогалузевий, галузевий, депозитарний, обмінний фонд тощо. Стандартизовані також і такі технологічні процеси, як формування, комплектування, організація бібліотечних фондів. Стандартами визначені одиниці обліку фонду, вимоги до зберігання і консервації документів на папері, пергаменті та їх оправлень. Стандарти обов'язкові для впровадження і дотримання в усіх бібліотеках. Періодично їх зміст переглядається.

Уніфікація послідовності і змісту основних процесів формування бібліотечного фонду досягається шляхом видання спеціальних інструкцій, положень і норм. Так, особливості створення фондів у бібліотеках різних типів висвітлені у виданнях комплексного характеру: в державних масових

бібліотеках — «Організація роботи централізованої бібліотечної системи»; в науково-технічних бібліотеках — «Організація роботи науково-технічної бібліотеки»; обласних бібліотеках — «Техніка роботи обласної бібліотеки» тощо. Існують також централізовані інструкції і на окремі процеси: «Інструкція про порядок вилучення застарілих за змістом та зношених видань і матеріалів з бібліотечних і довідково-інформаційних фондів», «Приблизна послідовність основних процесів обліку та обробки літератури в ЦБС» та ін. Розроблені також типові норми часу і виробітку на основні бібліотечні процеси для обласних, крайових, масових і дитячих бібліотек. Крім того, безпосередньо в бібліотеках складаються інструкції, положення, схеми та інші інструктивно-нормативні документи на певні технологічні процеси та операції створення фонду, що сприяє кращій організації роботи з урахуванням специфіки кожної бібліотеки. Від того, наскільки послідовно» оперативно, точно і кваліфіковано здійснюється кожний процес, процедура та операція циклу формування фонду, залежить повнота задоволення потреб читачів, а також тривале збереження фонду кожної бібліотеки. Навіть незначні помилки негативно позначаються на якості обслуговування читачів, на роботі бібліотеки в цілому.

Реалізація технологічного циклу щодо формування фонду здійснюється бібліотечними працівниками як традиційним ручним способом, так і за допомогою механізації та автоматизації основних процесів, процедур і операцій. Використання сучасних технічних засобів залежить від можливостей бібліотеки, обсягу її фонду, виділених асигнувань на їх придбання. В ЦБС механізують трудомісткі операції, що найчастіше повторюються, наприклад, передплату газет і журналів, ведення па перфокартах картотек на допомогу комплектування тощо.

Оформлюючи замовлення на видання і обробляючи документи, застосовують портативні або канцелярські друкарські машинки; для копіювання документів — електрографічні копіювальні апарати; ведення картотек на допомогу комплектуванню — рейтер карти, де кодують інформацію за допомогою різноманітних індикаторів-рейтерів; простановки інвентарних номерів, дат, індексів — напівавтоматизовані і механічні

нумератори; ведення обліку — електронні калькулятори; зберігання фонду — автоматизовані стелажі і шафи; перевірки температури й вологості приміщення — психрометри; транспортування документів у приміщенні — малогабаритні стрічкові конвеєри, візки тощо. Великі бібліотеки за допомогою ЕОМ автоматизують майже всі основні технологічні процеси створення бібліотечного фонду.

2. Моделювання бібліотечного фонду

Одним з важливих процесів формування бібліотечного фонду є моделювання. На його підставі в бібліотеці здійснюється вся робота з фондом. Мета моделювання — створення моделі (образу, зразка, еталона), що відтворює бажані кількісні та якісні параметри фонду і є орієнтиром щодо подальшої його оптимізації.

Досі ще відсутня модель, яка б водночас відтворювала всі параметри бібліотечного фонду, його обсяг, тематичний, типологічний мовний склад, хронологічну глибину та територіальний діапазон. Її розробка — справа майбутнього. Найбільшого поширення в бібліотечній практиці набули описова, математична, бібліографічна; та тематико-типологічна моделі.

Описова модель — це словесна характеристика основних параметрів фонду бібліотеки. Описову модель фонду ЦБС відтворює його універсальний зміст, різноманітний типологічний склад, високу ступінь оновлення, кількість примірників, що дає змогу створити рівні можливості задоволення запитів читачів незалежно від місцезнаходження філіалів. У практиці роботи бібліотек такий зразок трапляється в пояснювальній записці до планів, у методичних розробках та практичних посібниках.

Математична модель — кількісна характеристика фонду. Вона відтворює його оптимальний обсяг, відповідність кількості читачів і можливості використання, галузеву структуру, співвідношення нових надходжень та вибуття літератури тощо. Для масових бібліотек методичними центрами розробляються умовно-нормативні показники, орієнтуючись на які кожна бібліотека створює свій математичний зразок. Серед цих показників є

галузева структура фонду, книгозабезпеченість читачів, обертаність видань тощо.

Під бібліографічною моделлю розуміють перелік конкретних книг чи інших видів документів, наявність яких обов'язкова для бібліотеки певного типу чи виду. Такий еталон може реалізовуватися у формі типових каталогів, бібліографічних покажчиків та Ін. Першою спробою утворити бібліографічну модель був покажчик М. О. Рубакіна «Серед книжок» (1905 р.). Найбільш поширений у практиці роботи масових бібліотек бібліографічний зразок періодичних видань (газет і журналів). Деякі ЦБС останнім часом створюють бібліографічні еталони найцінніших краєзнавчих видань, котрі складають ядро краєзнавчого фонду і які бажано мати в усіх структурних підрозділах системи. Модель цього типу найбільш конкретна.

Серед відомих моделей тематико-типологічна посідає особливе місце. Тривалий час вона вважається основним документом, що визначає тематико-типологічний склад фонду всієї бібліотеки в цілому чи окремих її підрозділів. Модель містить перелік галузей і тем різного ступеня деталізації і типів видань, а в межах окремої тематико-типологічної групи — бажану кількість примірників для придбання творів друку. В практиці такий еталон втілений в тематико-типологічному плані комплектування бібліотеки. Однак останнім часом висловлюється думка про те, що така модель занадто громіздка. Нею незручно користуватися при замовленні видань і при вивченні складу фонду. Тому деякі масові бібліотеки розробляють тематико-типологічний зразок тільки профільної частини документів. При замовленні ж видань для його типової частини вони використовують відповідні класифікаційні ділення таблиць ББК для масових бібліотек. Існують і інші способи спрощення цього еталона.

Поєднання описової, математичної, бібліографічної та тематико-типологічної моделей дає повне уявлення про обсяг і зміст фонду. Доповнюючи одна одну, вони створюють такий образ бібліотечного фонду, в якому відтворені усі необхідні його характеристики. Це дає змогу не тільки з'ясувати основні напрямки комплектування, а й заздалегідь передбачити структуру фонду, обсяг та послідовність процесів обліку, обробки, потурбуватися про

необхідні приміщення для його розміщення, розстановки та створення умов для збереження усіх документів, що надійшли до бібліотеки.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. з яких процесів складається цикл формування бібліотечного фонду? Охарактеризуйте їх.
2. Яке значення має уніфікація і стандартизація основних процесів циклу створення фонду? Чи має вона розповсюджуватися на всі процеси і операції?
3. Які положення та інструкції сприяють уніфікації процесу формування фонду в ЦБС?
4. Що таке моделювання фонду? Назвіть найпоширеніші моделі бібліотечного фонду.
5. Розкрийте структуру видання «Організація роботи ЦБС». У яких розділах описані процеси і операції, пов'язані з формуванням бібліотечного фонду?

Контрольні завдання

1. Зобразіть схематично великі і середні процеси циклу формування бібліотечного фонду, що здійснюються в бібліотеці-базі навчальної практики.
2. З'ясуйте наявність у бібліотеці університету або в ЦБС відомих вам моделей фонду. Обґрунтуйте вашу думку щодо ефективності їх використання в бібліотеках цього типу.